

МІЖНАРОДНІ ПРОГРАМИ СОЦІАЛЬНО-ПРОФЕСІЙНОЇ АДАПТАЦІЇ ЗВІЛЬНЕНИХ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ ТА ЧЛЕНІВ ЇХ СІМЕЙ

У статті проаналізовано міжнародні проекти і програми, які запроваджені в Україні та спрямовані на соціально-професійну адаптацію звільнених військовослужбовців Збройних Сил України та членів їх сімей.

Ключові слова: міжнародні проекти і програми, звільнені військовослужбовці, члени сімей, центр перепідготовки, соціальна адаптація, Збройні Сили України.

Військова реформа в Україні дедалі більше актуалізувала проблему соціальної адаптації звільнених у запас військовослужбовців. Ця проблема є гострою для більшості країн, які мають відносно велику армію.

Система соціальної адаптації в Україні зародилася у 1992 р. з недержавної Програми соціальної адаптації військовослужбовців, як виклик громадянського суспільства на чергове значне скорочення Збройних сил і протягом понад 20 років пройшла низку трансформацій. У 1996 р. Україна проголосила соціальну адаптацію державною проблемою, було розроблено низку державних програм. При реалізації державних програм завжди виникали проблеми з фінансовим забезпеченням перепідготовки і працевлаштування колишніх військовослужбовців.

Соціально-професійна адаптація звільнених у запас військовослужбовців в Україні ускладнюється тим, що вона здійснюється в умовах болючої зміни суспільного ладу, економічної кризи, високого рівня безробіття. На ринку праці колишнім військовослужбовцям доводиться конкурувати з фахівцями, які мають схожі характеристики за освітою й професійною кваліфікацією, що знижує можливості в їх працевлаштуванні. При цьому до центрів зайнятості звертається лише незначна частка звільнених військовослужбовців, оскільки для них не передбачені квоти. Крім того, центри зайнятості сьогодні можуть забезпечити професійне перенавчання обмеженої кількості колишніх військовослужбовців, що стоїть на заваді їхній повноцінній адаптації до цивільного життя.

Враховуючи обмежене державне фінансування програм щодо соціальної адаптації звільнених військовослужбовців, розв'язання цієї проблеми можливо шляхом об'єднання загальних зусиль державних органів влади, неурядових і міжнародних організацій. Тому, на сьогоднішній день, особлива увага відводиться питанням співпраці за міжнародними проектами і програмами.

Поряд з державними цільовими програмами з метою вирішення проблеми соціальної адаптації військовослужбовців в Україні діють відповідні міжнародні проекти та програми, які фінансуються Північноатлантичним Альянсом (НАТО), Організацією з безпеки та співробітництва в Європі (ОБСЄ) та Міністерством закордонних справ Королівства Норвегія (далі – міжнародні проекти). Мінсоцполітики співпрацює з цими структурами з питань соціальної адаптації військовослужбовців і у якості партнера відповідає за досягнення результатів роботи міжнародних проектів. Надання міжнародними організаціями допомоги ми розцінюємо як один з головних елементів у загальній системі соціальної адаптації військовослужбовців.

В українській історіографії відсутні комплексні дослідження щодо соціальної адаптації колишніх військовослужбовців та членів їх сімей. Зокрема, окремі аспекти соціально-психологічної адаптації звільнених військовослужбовців Збройних Сил України висвітлюються у

статті Ю. Московчука¹, торкаються проблеми соціальної адаптації колишніх військовослужбовців до цивільного життя Н. Бідяк², В. Лазарев³, О. Щербінін⁴.

Вивчення питання соціальної адаптації колишніх військовослужбовців за допомогою міжнародних організацій, які сприяють їх подальшому переходу до повноцінного цивільного життя, є актуальним, новим та необхідним напрямом наукових досліджень.

Міністерство оборони України бере активну участь у міжнародних проектах і програмах, у рамках яких проводиться перепідготовка військовослужбовців, що підлягають звільненню, та осіб, звільнених з військової служби.

Так, Міністерство оборони України, за фінансової підтримки НАТО, спільно здійснюють дві програми у сфері перепідготовки військовослужбовців. Це програма з перепідготовки військовослужбовців та проект Трастового Фонду у межах Програми «Партнерство заради миру», який був започаткований у жовтні 2005 р.

Управління НАТО з економічних питань безпеки та оборони, прагнучи поглибити практичне співробітництво між Україною та НАТО, в дусі Хартії про Особливе партнерство, започаткувало програму мовної підготовки (400-годинні інтенсивні мовні курси – англійська, німецька, французька або італійська). Навчання здійснюють провідні мовні інституції – Британська Рада, Інститут Гете, Французький культурний центр та Італійський культурний центр. Ця програма спрямована на надання допомоги колишнім військовим, або таким, які незабаром будуть звільнені у запас.

Починаючи з 2007 р., у зв'язку зі зростанням обсягу фінансування, було започатковано напрямок економічних дисциплін, переважно у невеличких містах, в яких розташовані військові гарнізони, щоб люди, які в них проживають і не мають змоги відвідувати курси у великих містах, також отримали можливість взяти участь у цій програмі⁵.

Так, за період із 1999 по 2009 рр. у Києві, Одесі, смт Чорноморському, смт Білгород-Дністровському, Львові, Рівному, Харкові, Миколаєві, Сімферополі, Севастополі, Узині, Дніпропетровську, Херсоні, Чернігові, Мукачеві, Кривому Розі, Кіровограді, смт Озерному, смт Десні було організовано 95 навчальних курсів, на яких пройшли перенавчання близько 1500 військовослужбовців⁶.

Для вступу на курси необхідно звернутися до Державного департаменту адаптації військовослужбовців, звільнених у запас або відставку, та конверсії колишніх військових об'єктів.

Проект Трастового фонду НАТО – Програма «Партнерство заради миру», який стосується цивільної адаптації військовослужбовців, що підлягають звільненню внаслідок скорочення Збройних Сил України підтримав функціонування Центру соціальної адаптації військовослужбовців у м. Хмельницькому (країною-лідером виступили Нідерланди), з метою фінансування професійного навчання (перепідготовки, підвищення кваліфікації) військовослужбовців звільнених у запас або відставку, а також включених у план звільнення зі Збройних Сил України. Із 2009 р. Трастовий фонд розширив свою діяльність на Харківський регіон (країною-лідером виступила Данія).

У рамках проекту Трастового Фонду НАТО – Програми «Партнерство заради миру», у Хмельницькому центрі перепідготовки та соціальної адаптації військовослужбовців впродовж 2008 року пройшли перепідготовку 218 військовослужбовців. У 2009 році Хмельницький центр перепідготовки та соціальної адаптації розпочав реалізацію програми з перепідготовки військовослужбовців спільно з Міжгалузевим інститутом післядипломної освіти при Національному технічному університеті «Харківський політехнічний інститут» у Харкові.

Впродовж 2008 року в рамках проекту НАТО з перепідготовки військовослужбовців, який здійснювався у 26 містах України, перепідготовлено 475 військовослужбовців.

Наразі за проектом Трастового фонду НАТО забезпечується функціонування не лише Хмельницького центру соціальної адаптації звільнених військовослужбовців та його філіалу у Харкові, а також курсів перепідготовки у 24 інших містах України. Усього за проектом з часу його існування надано сприяння у отриманні цивільних професій більш ніж 7000 колишнім військовим⁷.

У результаті проведення комплексу заходів за 2009–2011 рр. послугами Хмельницького центру перепідготовки та соціальної адаптації військовослужбовців скористалися 568 осіб (табл. 1).

Таблиця 1

Показники Хмельницького центру перепідготовки та соціальної адаптації в рамках пролонгації діяльності Трестового фонду Програми НАТО «Партнерство заради миру» – Хмельницький центр перепідготовки та соціальної адаптації в 2009–2011 рр.

№ п/п	Спеціальність	Набір 2009 р.	Перепідготовка 2009 р.	Працевлаштування 2009 р.	Набір 2010 р.	Перепідготовка 2010 р.	Працевлаштування 2010 р.	Набір 2011 р.	Перепідготовка 2011 р.	Працевлаштування 2011 р.
1	Менеджмент підприємницької діяльності	57	54	29	21	21	10	44	44	26
2	Маркетинг на ринку товарів та послуг	54	54	31	25	25	9	12	12	5
3	Логістика	–	–	–	17	17	7	13	13	9
4	Комп'ютерні системи та мережі	39	39	8	46	46	25	26	26	16
5	Комп'ютерні технології в економічних системах	34	32	17	45	45	15	42	42	21
6	Графічний дизайн та реклама	8	8	4	31	31	15	34	34	12
7	Апаратура радіозв'язу, радіомовлення та телебачення	–	–	–	–	–	–	10	10	6
	Всього	192	187	102	185	185	81	181	181	95

Новим етапом розвитку програми НАТО – Україна з перепідготовки військовослужбовців стало розширення діяльності Хмельницького центру з Хмельницької на Харківську область. Серед інших обласних центрів Східної України Харківська область була обрана через наявність ряду факторів (спеціальності, які пропонує Хмельницький центр для перепідготовки військовослужбовців мають значний попит на ринку праці Харківського регіону; в цьому регіоні за 2002–2007 рр. було звільнено в запас або відставку близько 3500 осіб), що можна розглядати як позитивні передумови для успішної реалізації проекту⁸.

За допомогою центру в Харківському регіоні у 2009–2011 рр. перепідготовку пройшли 442 особи (табл. 2).

Таблиця 2

Показники Хмельницького центру перепідготовки та соціальної адаптації в рамках розширення Трестового фонду Програми НАТО «Партнерство заради миру» – Хмельницький центр перепідготовки та соціальної адаптації в м. Харкові у 2009–2011 рр.

№ п/п	Спеціальність	Набір 2009 р.	Перепідготовка 2009 р.	Працевлаштування 2009 р.	Набір 2010 р.	Перепідготовка 2010 р.	Працевлаштування 2010 р.	Набір 2011 р.	Перепідготовка 2011 р.	Працевлаштування 2011 р.
1	Менеджмент підприємницької діяльності	41	41	15	60	60	40	66	66	45
2	Маркетинг на ринку товарів та послуг	34	34	17	33	33	21	40	40	23
3	Комп'ютерні системи та мережі	49	25	8	57	57	35	62	62	41
	Всього	124	124	57	150	150	96	168	168	109

Спільні дії України та НАТО дозволили більш повно вирішити питання перепідготовки і соціальної адаптації військовослужбовців Збройних Сил України.

Найбільш масштабним серед міжнародних програм є спільний проект Міністерства оборони України та Організації з безпеки та співробітництва у Європі (ОБСЄ) – «Допомога у соціальній адаптації звільненим військовослужбовцям Збройних Сил України».

Проект здійснюється в рамках чинного законодавства України, зокрема Закону «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей». Відповідно до пункту 5 статті 8 вказаного Закону «Держава забезпечує соціальну та професійну адаптацію військовослужбовців, які звільняються у зв'язку із скороченням штатів або проведенням організаційних заходів, за станом здоров'я... У разі необхідності соціальну та професійну адаптацію проходять також члени сімей військовослужбовців за їх зверненням.

Військовослужбовцям, які мають вислугу військової служби не менше 10 років та позитивні службові характеристики, дозволяється протягом останнього року перед звільненням з військової служби проходити професійну перепідготовку (тривалістю не менше 500 годин), без стягнення з них платні за навчання та зі збереженням забезпечення усіма видами забезпечення в порядку та на умовах, які визначаються Міністерством оборони України, у центрах перепідготовки та працевлаштування всіх форм власності за рахунок службового часу»⁹. Крім цього, в проект було внесено право на перепідготовку в межах (15–20%) членів сімей військовослужбовців.

Починаючи з 2004 року, перенавчання в рамках проекту пройшли понад 5500 військовослужбовців. Лише у 2010 р. перепідготовку пройшли 1188 військовослужбовців у 28 містах України, а працевлаштовано 74%¹⁰.

У 2008 р. спецпідготовку було проведено для екіпажів літаків Ан-32П та спеціалістів пошуково-рятувального забезпечення польотів авіації, які працевлаштувались у новоствореному Спеціальному авіаційному протипожежному підрозділі Міністерства з надзвичайних ситуацій у м. Ніжин, а також за спеціальністю «Безпека аеропортів» у м. Вінниця.

Перепідготовка тривала 2–3 місяці та здійснювалася періодично протягом року залежно від укомплектованості груп на ті чи інші спеціальності. Форма перепідготовки – стаціонарне навчання у першій або другій половині дня за рахунок службового часу. Слухачам курсів після закінчення навчання видавалося свідоцтво державного зразка та Сертифікат ОБСЄ і Міністерства оборони України.

У 2006 році в рамках проекту Міністерства оборони України та ОБСЄ «Допомога в соціальній адаптації звільненим військовослужбовцям Збройних Сил України» був створений Ресурсний та кар'єрний центр (РКЦ) для звільнених військовослужбовців Збройних Сил України, який безкоштовно надає профорієнтаційні, інформаційні, юридичні послуги, організовує перепідготовку військовослужбовців на цивільні спеціальності з урахуванням вимог ринку праці, сприяє працевлаштуванню звільнених військовослужбовців та надає доступ до офісної техніки і мережі Інтернет. РКЦ проводить перепідготовку в Києві, Житомирі, Білій Церкві, Сумах та Херсоні. По закінченню навчання видається свідоцтво державного зразка та сертифікат Міністерства оборони України та ОБСЄ. Всього за період діяльності РКЦ здійснено перепідготовку 1122 військовослужбовців та членів їх сімей (251 – у 2007 р., 203 – у 2008 р., 232 – у 2009 р., 252 – у 2010 р., 184 – у 2011 р.)¹¹.

Крім організації перепідготовки звільнених військовослужбовців, РКЦ спільно з регіональними центрами зайнятості проводить заняття, тренінги, семінари, круглі столи, обговорення, зустрічі, ярмарки вакансій тощо.

На даний час, це найбільший міжнародний проект серед тих, що здійснюються у цій сфері. Безперечно він відіграє важливу роль у вирішенні складних проблем соціальної адаптації військовослужбовців, які звільняються, зокрема їх перепідготовки та працевлаштування.

У 2006 році за сприяння ОБСЄ було перенавчено 850 військовослужбовців за 20 спеціальностями у різних регіонах України, а в 2007 році перепідготовлено понад 900 військовослужбовців¹².

Також із 2003 р. в Криму діє Проект «Україна-Норвегія» з перепідготовки військовослужбовців та членів їх сімей, який реалізується відповідно до умов, обговорених в Договорі між Інститутом м. Будьо (королівство Норвегія) і Міжнародним фондом соціальної адаптації (Україна). На відміну від інших, унікальність цього проекту полягає в тому, що в ньому беруть участь не лише офіцери, а й члени їхніх сімей.

У січні–вересні 2007 року зазначений проект не фінансувався. У 4-му кварталі здійснена перепідготовка 200 військовослужбовців за 6-ма напрямками у містах Керч, Мелітополь, Севастополь і Феодосія.

Протягом 2008–2010 років в рамках проекту перепідготовлено на цивільні спеціальності 1479 осіб. Зокрема, у 2008 р. – 510 осіб, з яких 133 члени сімей військовослужбовців, у 2009 р. – 519 осіб, з яких 135 членів сімей, 2010 р. – 450 осіб, з яких 113 членів сімей¹³.

Проект цілком фінансується норвезькою стороною і містить у собі: професійну перепідготовку офіцерів по погодженій спеціальності в обсязі 500 академічних годин, виконання заходів щодо сприяння працевлаштуванню і соціальної адаптації.

Міжнародну допомогу умовно можливо розділити на три основні вектори – міжнародна допомога з боку НАТО, з боку ОБСЄ і з боку Королівства Норвегія. Загалом у рамках міжнародних програм та проектів у 2008 році перепідготовлено 2237 військовослужбовців, впродовж 2009 року пройшли навчання 2373 військовослужбовця.

Аналіз досвіду вирішення проблем, пов'язаних з адаптацією звільнених військовослужбовців до умов цивільного життя, свідчить, що процес соціальної адаптації звільнених військовослужбовців має бути прив'язаний до підготовки (перепідготовки) людини під конкретну спеціальність з урахуванням регіонального попиту на ринку роботи за місцем його проживання з обов'язковим працевлаштуванням.

Значний внесок у вирішення проблеми соціальної адаптації військовослужбовців зробили міжнародні проекти, в рамках яких в Україні проводиться професійне навчання військовослужбовців за цивільними напрямками. Протягом 2004–2011 років при сумарному фінансуванні від 0,5 до 1,5 млн. євро щороку на професійних курсах у рамках цих проектів пройшли навчання понад 14 тис. осіб з частковим вирішенням питання їх працевлаштування, але вони неспроможні вирішити проблему в цілому¹⁴.

Міжнародні проекти цілком самостійні, діють вони в Україні на основі різних актів міжнародного співробітництва. Організація їх виконання щороку здійснюється їх керівниками (координаторами) незалежно один від одного: визначаються виконавці, з якими укладаються відповідні угоди, контракти, меморандуми на поточний рік. Координація їх діяльності з української сторони здійснюється шляхом: визначення регіонів (міст, гарнізонів), де і за яким із міжнародних проектів доцільно організувати курси профнавчання; надається сприяння у наборі слухачів на ці курси, допомога у вирішенні проблемних організаційних питань. Питання фінансування міжнародних проектів вирішується тільки на початку кожного року і наявність фінансування в наступні роки непередбачувана. Діють вони в Україні тимчасово, і в будь-який час їх робота може бути згорнута. Прогнозну оцінку їх діяльності на перспективу, через рік і більше, дати складно. Значним недоліком міжнародних проектів є неможливість залучення їх коштів для фінансування державної цільової програми адаптації.

¹ Московчук Ю. А. Соціально-психологічний аспект адаптації звільнених військовослужбовців Збройних Сил України в умовах ринкової економіки // Нові технології навчання. Збірник наукових праць. Шляхи розвитку духовності та професіоналізму за умов глобалізації ринку освітніх услуг // Спец. випуск № 48. Частина 1. – К.-Вінниця, 2007. – С. 263–266.

² Бідюк Н. М. соціально-адаптаційне професійне навчання безробітних військовослужбовців, звільнених у запас // Вісник. Педагогічні науки. – Вип. 147. – Черкаси, 2009. – С. 28–32.

³ Лазарев В. В. Проблеми соціальної адаптації звільнених військовослужбовців (їхніх родин) // Стратегічна панорама. – 2005. – № 1. – С. 130–138.

⁴ Щербінін О. Соціальна політика чи соціальний популізм? // Військо України. – 2009. – № 11(113). – С. 14–16.

⁵ 2007 – перепідготовка та допомога у працевлаштуванні звільненим військовослужбовцям Збройних Сил України. – К., 2007. – С. 20.

⁶ 2009 – перепідготовка та допомога у працевлаштуванні звільненим військовослужбовцям // Народна Армія. – 2009. – 13 березня.

⁷ Співробітництво у сфері оборони та безпеки // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nato.mfa.gov.ua/ua/ukraine-nato/defence-and-security>

⁸ Результати діяльності Хмельницького центру перепідготовки та соціальної адаптації в 2009–2013 рр. Харківський регіон // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://retrain.km.ua/hcre2010.htm>

⁹ Збірник нормативно-правових актів з питань соціальної адаптації осіб, звільнених з військової служби.

На допомогу звільненому з військової служби. – К., 2013. – С. 86.

¹⁰ 2011 – перепідготовка та допомога у працевлаштуванні звільненим військовослужбовцям. – К., 2011. – С. 9.

¹¹ Там само. – С. 12.

¹² 2007 – перепідготовка та допомога... – С. 14.

¹³ 2011 – перепідготовка та допомога... – С. 19.

¹⁴ Концепція Державної цільової соціальної програми соціальної і професійної адаптації військово-службовців, які підлягають звільненню, та осіб, звільнених з військової служби, на період до 2017 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://voen.com.ua/forum.html?view=topic&catid=9&id=1258>

В статье проанализированы международные проекты и программы, которые введены в Украине и направлены на социально-профессиональную адаптацию уволенных военнослужащих Вооруженных Сил Украины и членов их семей.

Ключевые слова: международные проекты и программы, уволенные военнослужащие, члены семей, центр переподготовки, социальная адаптация, Вооруженные Силы Украины.

The article analyzes the international projects and programs, which were introduced in Ukraine and focused on socio-professional adaptation of retired servicemen of the Armed Forces of Ukraine and members of their families.

Keywords: international projects and programs, retired military, family members, retraining center, social adaptation, Armed Forces of Ukraine.